

Aeneidos Tibur vocet *superbum*, explicat Servius; Poëtam scilicet historiam per transitum tangere: quoniam aliquando, quum à Senatu auxilia poscerent *Tiburtes* sub commemoratione beneficiorum, hoc tantum responsi tulerunt, *Superbi estis*. In ditionem populi Romani quondam redacta, multis post seculis ab Germanis eversa, & ab iisdem restaurata auctaque, tandem arce munitissima, quæ urbem subtus despicit, à Pio II P. M. ornata legitur. Ingentia *Tiburina villa* in hujus urbis agro visuntur secundo milliario rudera sumtuosissima, & oppidi ambitum complexa. Adparent inter ruinas fornices & loca concamerata, partim picturis, partim incrustationibus marmoreis adhuc ornata. Testatur Spartianus, Hadrianum in ea villa & provinciarum & locorum celeberrima nomina inscripsisse; velut Lyceum, Academiam, Pritaneum, Canopum, Poëcile, Tempe, & ut nihil præteriret, etiam inferos in ea finxisse. Nunc tota passim sentibus, agris, pratis occupata jacet, præter exiguam inter ruinas semitam. Incolæ rerum ignari domum, sacellum, fontem, campum *Sybilla Tiburtina* istic fuisse fingunt, *Tivoli Vecchio* appellantes, opinione falsa. Infra *Tibur* multa vestigata inveniuntur monumenta; interque alia marmor insigne, quo leo cum equo tam apte commissus exprimitur, ut vera pugna videatur. Inter eos certatum ferunt de *Tiburtinorum* & Romanorum imperio, sed equum victorem, leone pluribus vulneribus sauciato, opes *Tiburis* ad rem Romanam traduxisse. Sumtuosissimos hortos, quos hoc loco Hippolytus Atestinus, Ferrariensis Cardinalis, in clivo montis cum magnifico prætorio, statuis antiquis, picturis, regiaque profus supellectile ante annos aliquot instruxit, describunt accurate & eleganter Vbertus Foliëtus, Franciscus Schottus, & alii. Corona Pighius picturam prætorii & hortorum Romæ typis æneis publicavit. De *Tibure* multa doctè Fulvius Cardulus in notis ad S. Getulii passionem.

Supra *Tibur* in Latio arduis asperisque montibus habitant *Æquicoli*. Primum ejus gentis oppidum inter montes ad dextram Anienis est. quod vernacule *Vico-Varo*; Latine fortean *Vicus Varronis*; Sabellicus vocat *Vicum Valerium*. Castellum nunc est, cum natura loci, tum opere munitissimum; in cujus oppugnatione anno CIO IO XXXIII, globo ietus interiit Ludovicus Gonzaga, legionum Clementis VII P. M. ductor. Nomen loci nobilitavit ortu M. Antonius Coccus Sabellicus. Ultra vicum Valerium, vel Varronis, inter rupes oppida parva sunt, quæ vulgo *Procella* & *Cantalupo*; dein aspero in monte *Rivo Freddo*, *Rivus frigidus*: supra quem altissima juga multis vel editissimis totius Apennini cacuminibus inferiora; puteis perfossa plurimis, magnæ profunditatis, ad emittendum Fucinum lacum: quorum auctor Claudius Imperator.

Post Rivum frigidum recta devenitur *Arceolum*; juxta quod in montium verticibus amœna incipit planicies. Hic quondam *Carseolos* fuisse putant viri docti. *Carseoli* dicuntur Livio, variis locis. Incolæ *Carseolani*, *Æquicolanorum* populi. Bithim, regis Thraciæ filium, obsidem populo Romano datum, *Carseolis* in custodia degisse scribit Livius libro XL. Agri indolem describit Ovidius lib. IV Fastorum.

Frigida Carseolis; nec olivis apta ferendis Terra; sed ad segetes ingeniosus ager.

Hinc summo in vertice sunt *Cella* difficillimo aditu. Sequuntur mox *Scucula*, *Pereto*, *Tagliacozzo*. *Æquicolis* succedunt *Marfi*. Eorum olim caput *Maruvium*, ad Fucinum lacum exiguis nunc se prodit vestigiis: quæ *Marvo* vulgo nominant; ut scribit Leander; *Maruvii* Plinio dicuntur incolæ: de quibus Servius ad illud Virgiliti lib. VII *Aeneidos*:

Quin & *Marrubia* venit de gente Sacerdos:

Scilicet *Medea*, inquit, quando relicta Colchis *Iasonem* sequuta est, dicitur ad Italiam pervenisse, & populos quosdam circa Fucinum ingentem lacum habitantes, qui *Marubii* appellabantur, quasi circa mare habitantes, propter paludis magnitudinem, docuit remedia contra serpentes: quamquam alii *Marubios* ab rege dictos velint. Et paullo post: *Sunt autem isti Marforum populi*.

In *Marfis* *Valeriam* describit Strabo; patriam Bonifacii IV P. M. Ab ea mediæ ætatis scriptoribus, Gothicis temporibus regio circumjecta *Valeria*. Ab *Taliequitio* per amœnos colles descenditur in amœnam planiciem, ubi juxta montis pedem ad viæ lævam *Scutula* est. Duobus hinc passuum millibus, eodem montis latere, in tumulo *Malianum* eminet: cujus in dextra planicies, ab montium radicibus ad Fucini lacus ripas usque panditur: *Campi Palentinos* appellat Blondus, legionibus *Corradini* Sicilia regis filii, fufis inclutos: in cujus rei memoriam *Karolus* victor cœnobium ibi sumptuosi operis sacravit *D. Mariae Victrici*. Vulgo dicitur *S. Maria della Vittoria*, frequente terræ motu conqussatum hodie jacens. Ad exitum camporum, quos dixi, via *Valeria* tribus ab lacu millibus in colle circa Anienis fontes *Alba* conspicitur. Agrum describit quodammodo *Silius* lib. VIII:

----- Interiorque per udos

Alba sedet campos, pomisque rependit aristas:

quibus Poëta innuit, urbis agrum non tam frumentarium esse, quam ubertate pomorum fructuosum. *Albam* hanc, quod *ἐν βάρῃ τῶν ἁγίων* sita, & permunita undique esset, tradit Strabo, Romanos iis, qui custodiendi erant, tanquam carcerem adsignare consuevisse. Vnde *Perseum* regem cum *Alexandro* filio jussu Senatus eò ab *Q. Cassio* deductum, libro XLV, *Bithuntem* autem *Avernorum* regem ibidem servatum, libro LXI memoriam prodit Livius: qui & libro XXVI *Albam* hanc inter XXII recenset *Colonias*, quæ tempore

Ager, inque eo Tiburtina villa.

Et alia Antiquitatum monumenta.

Horti Hippolyti Atestini.

Æquicoli populi.

Vicus Varronis.

Procella. Cantalupo. Rivus frigidus.

Arceolum.

Ager.

Valeria.

Scutula.

Malianum

Campi Palentini.

Ager.

Carcer publicus Romanorum.